

Sociologie Românească

ISSN: 2668-1455 (print), ISSN: 1220-5389 (electronic)

AFILIEREA LUI MATTEI DOGAN LA SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ (1990-2000)

Cristian PREDA

Sociologie Românească, 2022, vol. 20, Issue 1, pp. 9-23

<https://doi.org/10.33788/sr.20.1.1>

Published by:
Expert Projects Publishing House

On behalf of:
Asociația Română de Sociologie

AFILIEREA LUI MATTEI DOGAN LA SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ (1990-2000)

Cristian PREDA¹

Abstract

The article reconstructs the mechanisms through which the work of the French scholar of Romanian origin, Mattei Dogan was brought to light in Romania after 1990 thanks to the efforts of the community of sociologists. Romanian sociologists used three methods to assimilate the author who is considered the founder of comparative political analysis and who left Romania immediately after graduating with a bachelor's degree in sociology under Henri H. Stahl supervision: they translated Dogan's articles and books, they made him a member of prestigious institutions and they included him in the post-communist effort to reclaim the legacy of the school founded by Dimitrie Gusti. To capture the institutional and editorial strategies that were used, I conducted interviews with several protagonists of the Romanian sociology renaissance movement. I also used epistolary resources, sociology and political science journals, press articles, as well as documents from the archives of the University of Bucharest and from the Mattei Dogan Foundation. The article shows the success of some methods and the failure of others. It also brings to light a text that was ignored in the studies and bibliographies that discuss the work of the scholar who was born in Roman in 1920 and who went by the name of Matei Pinsler until 1945 (Preda, 2020). This research paper is relevant for various reasons. Firstly, it complements not only the biography of Dogan, but also that of Henri H. Stahl. Furthermore, it highlights the trajectory of a discipline in a period of dissociation with the communist past while restoring the connections with the interwar period.

Keywords: political sociology, Henri H. Stahl, sociologist in exile, Romanian Academy, translations.

¹ Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București, București, ROMÂNIA.
E-mail: cristian.preda@unibuc.ro.

Introducere

Articolul reconstituie mecanismele prin intermediul cărora opera savantului francez de origine română Mattei Dogan a fost făcută cunoscută în țara noastră după 1990, grație mai întâi eforturilor făcute de comunitatea sociologilor. Pentru „împăământenirea” unui autor considerat fondatorul analizei politice comparate și care părăsise România imediat după susținerea licenței în sociologie sub îndrumarea lui Henri H. Stahl, sociologii români au folosit trei instrumente: traducerea unor articole și cărți, afilierea la instituții prestigioase și, în fine, includerea lui Dogan în efortul de revendicare postcomunistă a moștenirii școlii fondate de Dimitrie Gusti. Pentru a surprinde strategiile instituționale și editoriale folosite în acest scop, am realizat la începutul anului 2022 câteva interviuri cu mai mulți protagoniști ai mișcării de re-instituționalizare a sociologiei românești de la debutul anilor nouăzeci, am folosit resurse epistolare, colecții de reviste de sociologie și științe politice, articole de presă și documente din arhivele Universității din București (UB) și ale Fundației Mattei Dogan. Articolul arată succesul unor întreprinderi și eșecul altora, restituind de asemenea publicului un text ignorat în studiile și bibliografiile operei savantului care a văzut lumina zilei la Roman în 1920 și care a purtat, până în 1945, numele Matei Pinsler (Preda, 2020). Cercetarea de față este relevantă din mai multe puncte de vedere: ea aduce câteva contribuții privitoare atât la biografia intelectuală a lui Dogan, cât și la cea a lui Henri H. Stahl și pune în evidență aspecte din parcursul unei discipline aflate într-o perioadă de ruptură față de trecutul comunist și de reînnoțire a legăturilor cu epoca interbelică¹.

O afiliere reușită și una ratată

La finele lunii mai 1994, o cursă aeriană Paris-București îl aducea pe Mattei Dogan în țara în care se născuse cu 74 de ani în urmă. El revenea, de fapt, acasă după aproape jumătate de secol. Plecase în decembrie 1946, iar numele lui mai apăruse după aceea și până la căderea regimului comunist extrem de rar în publicațiile din România. L-am găsit în doar două locuri. La câteva luni după instalarea sa la Paris, unde începuse o teză de doctorat cu Georges Davy², semnătura lui Dogan apare în dreptul unui articol din *Libertatea*, unul dintre cele două ziare care-i dăduseră, înainte de a părăsi Bucureștiul, legitimație de gazetar³. Numele său mai e citat apoi abia în 1971, într-o antologie a sociologiei franceze contemporane (Aluaș, & Drăgan, 1971): de fapt, Dogan nu-și găsește locul între cei 52 de autori traduși în română în cele peste 850 de pagini ale volumului, ci doar în lista celor citați în secțiunea bibliografică, unde apare un titlu al unei lucrări scrise de el în colaborare cu Jacques Narbonne⁴. Alte lucrări care reuneau traduceri ale unor texte de sociologie contemporană din întreaga lume (Drăgan, 1979) ori ofereau îndrumare teoretică și practică din partea „colectivului de sociologie” care supraviețuise la Universitatea din București (Drăgan, 1985) îl

ignoră pe Dogan, inclusiv atunci când e vorba despre o chestiune despre care el scrisese, interdisciplinaritatea, și când prefațatorul menționează contribuțiile profesorului său Henri H. Stahl la reflecția despre această temă (Drăgan, Tonoiu, & Bădescu, 1986).

Revoluția din 1989 oferă ocazia ca, dintr-un necunoscut, Dogan să devină o personalitate publică în țara de baștină: într-adevăr, în vara lui 1994, el sosea la București pentru a participa la o ceremonie care confirma primirea sa, cu aproape doi ani mai devreme, în rândul membrilor de onoare din străinătate ai Academiei Române⁵. Propunerea fusese făcută de către Cătălin Zamfir⁶, ce devenise el însuși membru corespondent al instituției în 1991. Sprijinul promis de președintele Academiei, Mihai Drăgănescu, în cursul unei întâlniri la Paris mijlocite de Nicolae Lotreanu, pare să fi fost decisiv pentru organizarea ceremoniei din 1994⁷. E un moment solemn care nu a lăsat urme, fiindcă Dogan nu a pregătit un discurs de recepție, ci a improvizat un șir de mulțumiri pentru gazde și a omagiat memoria lui Dimitrie Gusti⁸. El a fost, de fapt, unul dintre cei 31 de savanți de origine română⁹, dintr-un total de 88 de oameni de știință din străinătate, primiți în Academie ca membri de onoare în primii cinci ani de după Revoluție (Academia Română, 1996). Cooptarea acestora trebuie înțeleasă în contextul unei „activități intense de reorganizare” și de „renaștere”, asumată de academicieni după 1989, pentru a ilustra „respectul pentru valorile spirituale, științifice, culturale și morale universale” (Academia Română, 1991) și, de fapt, pentru a face uitată o perioadă în care Academia fusese supusă controlului strict al partidului-stat. Primirea lui Dogan nu a dat, însă, naștere vreunui proiect intelectual în anii următori: nimic nu a mai legat Academia de membrul său de onoare.

Aceasta a fost, totuși, o afiliere reușită. O alta s-a oprit la mijloc de drum. Este vorba despre primirea savantului francez în comunitatea Universității din București. Dintr-o scrisoare primită de la rectorul Ioan Mihăilescu în vara lui 1997, Dogan afla că Senatul instituției pe care acesta o conducea hotărâse să-i acorde un *doctorat honoris causa*, răsplătindu-i în acest fel „exemplara activitate științifică” și confirmând o dorință de „stimulare a cercetărilor sociale comparative” (Mihăilescu, 1997). Formula din urmă acoperea o înțelegere informală făcută în marja Congresului de Sociologie de la Bielefeld din 1994, când I. Mihăilescu – pe atunci prorector – agrease ideea creării unui institut de cercetare sociologică comparativă în cadrul Universității din București, cu participarea unor specialiști recomandați de către Dogan¹⁰. Doctoratul onorific urma să fie debutul solemn al unei asemenea cooperări. În răspunsul la scrisoarea prin care era informat că va primi distincția, savantul francez își exprima gratitudinea față de membrii Senatului Universității și propunea să vină în octombrie sau noiembrie la București și să țină un discurs de recepție intitulat „Interférences entre les sciences naturelles et les sciences sociales”; el adăuga că ar putea organiza, cu aceeași ocazie, și un seminar adresat studenților în sociologie, științe politice și istorie contemporană (Dogan, 1997).

Nimic din toate acestea nu s-a întâmplat. Firul corespondenței pare să fi fost rupt în urmă cu 25 de ani. În orice caz, nu mai există vreun document – în afara celor citate – care să privească acordarea respectivului doctorat honoris causa nici în arhiva Universității din București, nici în cea a lui Dogan, aflată azi în grija Fundației care-i poartă numele și în depozitul Fondation Maison des Sciences de l’Homme (FMSH) din Paris. În mărturisirile făcute în cadrul unui amplu dialog cu Rostás Zoltán, fostul rector Mihăilescu l-a pomenit pe Dogan doar ca exemplu – mai degrabă rar – de român plecat din țară care a reușit să se impună în sistemul universitar din Franța (Mihăilescu, & Rostás, 2007), dar nicidecum în legătură cu vreun proiect de afiliere instituțională ori de cercetare din România. Întrucât procedura folosită în acordarea doctoratului onorific prevedea – și prevede încă – susținerea unei conferințe publice, Universitatea nu l-a numărat pe Dogan între doctorii săi onorifici, motiv pentru care nu-l găsim pe lista celor 213 personalități care au primit distincția între 1934 și 2021 (Universitatea din București, 2022).

Cu toate acestea, numele său a fost citat în mai multe rânduri ca doctor honoris causa al UB: de pildă, în unul dintre volumele sale traduse în România (Dogan, 1999, 11), în evocarea postumă a lui Dogan publicată de revista *Sociologie românească* (Lotreanu, 2011), ca și pe site-ul Fondation Mattei Dogan, de unde referința a fost eliminată la începutul anului 2022, după ce reprezentanții săi au avut confirmarea că titlul nu a fost, de fapt, atribuit¹¹.

Vidul informațional e umplut cu traduceri

Mult mai coerentă și mai consistentă s-a dovedit a fi o altă cale de „împământenire” a lui Dogan și care, de fapt, a fost cea dintâi croită. E vorba despre traducere. Inițiativa i-a aparținut chiar autorului francez. La sfârșitul lunii ianuarie 1990, el l-a rugat pe fostul lui profesor Henri H. Stahl să îi sprijine difuzarea operei, complet necunoscută publicului românesc; acesta i-a cerut ajutorul lui Cătălin Zamfir, care, la rândul său, l-a recomandat pe Nicolae Lotreanu¹². Cu Stahl Dogan păstrase o legătură epistolară: în scrisorile schimbate de cei doi în a doua parte a anilor ’70, el îl invitase pe savantul român la congrese și conferințe de sociologie sau de științe politice ținute la Uppsala, Ljubljana sau Moscova, iar fostul dascăl lăuda „cariera strălucită” a celui pe care-l îndrumase cu mai bine de trei decenii în urmă¹³. Corespondența a continuat și după Revoluție. Într-o scrisoare din vara anului 1990¹⁴, Dogan îi mulțumește pentru sprijinul acordat în publicarea unei prime traduceri în română a unui articol – referitor la „democrația mimată” – și-l informează că i-a trimis lui N. Lotreanu alte două texte – despre selecția miniștrilor francezi și, respectiv, despre gigantismul orașelor – ce vor apărea și ele peste câteva luni¹⁵. Alte trei articole – unul despre Mai 1968 în comparație cu Decembrie 1989 și altele scrise împreună cu Dominique Pellasy, respectiv cu Robert Pahre¹⁶ – sunt tipărite acolo unde fuseseră și primele, și anume în revista intitulată *Alternative*, ce-l avea drept redactor-șef chiar pe Nicolae Lotreanu.

Publicația aceasta a apărut la câteva zile după răsturnarea regimului comunist la o adresă care fusese până atunci a redacției de la *Era socialistă*: dispărea o „revistă teoretică și social-politică a Comitetului Central al Partidului Comunist Român” și apărea o „revistă independentă de critică și inițiativă socială”¹⁷. Redacția de la *Alternative* – avându-l la cârmă, în prima parte a lui 1990, pe Radu Florian – nu preluase și autorii de la fosta gazetă a partidului unic: dintre cei 133 de semnatari ai textelor publicate în ultimele șase luni de *Era socialistă*, doar doi se găsesc într-una din formulele de redacție din primul an și doar alți patru publică articole în *Alternative* în 1990-1991¹⁸. Noua redacție reunea, în schimb, sociologi precum Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu și Ilie Bădescu, ori filosofi precum Vasile Morar, Valentin Mureșan și Adrian Paul Iliescu. Mai toți aceștia vor fi publicați și în editura pe care Lotreanu o va crea – preluând, de altfel, numele *Alternative* – și unde au apărut și patru dintre cărțile lui Dogan: cele despre economia mixtă (Dogan, & Pelassy, 1992), compararea națiunilor (Dogan, & Pelassy, 1993) și noile științe sociale (Dogan, & Pahre, 1997), ca și 13 texte reunite sub formula „opere alese” (Dogan, 1999).

Cărțile respective au avut tiraje de 3.000 de exemplare și, întrucât autorul a contribuit la finanțarea lor, după cum precizează editorul său, circa 800 de exemplare din fiecare titlu au fost distribuite gratuit; articolele au avut parte de o răspândire și mai mare, fiindcă revista avea un tiraj de 50.000 de exemplare¹⁹. Cele șase texte ale lui M. Dogan scrise ca autor unic sau în colaborare în *Alternative* ilustrează una dintre direcțiile asumate de redacția ei încă de la primul număr: era vorba despre lămurirea unor concepte precum democrație, intelectuali, stat de drept, economie de piață etc. care să „umple vidul informațional creat de regimul de dictatură”, reproducând „fragmente semnificative din articole, studii, lucrări aparținând unor autori din străinătate”, dar „deschizându-și, totodată, larg paginile pentru dezbateri pe marginea acestor texte”²⁰. Printre cei traduși în *Alternative* îi regăsim pe Ralf Dahrendorf, Max Gallo, John K. Galbraith, Friedrich Hayek, Vasili Leontieff, Paul Johnson, Seymour Martin Lipset, Roy Medvedev, Paul E. Michelson, Andrei Saharov, George Schopflin, Karl Popper, Hilary Putnam, Alain Touraine, Alexandr Zinoviev etc. Era o epocă în care multe reviste puneau în circulație idei prin intermediul unor traduceri, făcute, de altfel, în multe ocazii fără a respecta drepturile de autor. De pildă, *Sfera politicii*, prima publicație care s-a intitulat „revistă de științe politice”, a tipărit și ea, începând din decembrie 1992, traduceri de articole sau capitole de cărți: Hayek și Max Weber au apărut în primul număr, Milton Friedman în al doilea, Robert Nozick în al treilea, Karl Popper în următorul, Raymond Aron în nr. 5 ș.a.m.d. Dacă *Sfera politicii* avea o redacție orientată mai curând spre dreapta²¹ și căuta să inventeze un nou domeniu, cel al politologiei, dar fără a-l recupera pe sociologul politic Dogan, *Alternative* se plasa mai degrabă la stânga²² și participa la renașterea sociologiei, un domeniu mult prigonit în vremea regimului comunist.

Ambele opțiuni erau relevante pentru Dogan, autor cu convingeri social-democrate în tinerețe și pe care N. Lotreanu îl prezenta drept „colaborator încă

de la primele numere ale revistei *Alternative*”, angajat, de asemenea, în „stimularea cercetărilor originale românești în științe sociale”²³. În scrisoarea pe care i-o trimitea lui Henri H. Stahl în 1990, citată mai sus, Dogan părea să fi lăsat de o parte atitudinea rece, lipsită de sentimentalism pe care i-au remarcat-o toți cei care l-au cunoscut, scriind: „Miracolul s-a produs! Până în vara lui 1989 nu mi-aș fi închipuit că aș mai putea apuca așa ceva. Acum, sociologia va renaște în România. Dacă vă pot ajuta în această întreprindere, o voi face cu drag”. Ideea renașterii sociologiei dădea și titlul unui interviu acordat revistei *Alternative* de către Stahl, publicat lângă cuvântul pe care tot el îl rostise în deschiderea ședinței de constituire a Asociației Sociologilor din România (Stahl, 1990). Alte articole despre Gusti și școala sociologică de la București (Larionescu, 1990; Apolzan, 1991) tindeau spre același scop: reînnoirea tradiției unei discipline.

Anexarea la școala lui Gusti

Dogan a fost prins și el în această întreprindere intelectuală. Încă de la publicarea primei traduceri în *Alternative*, în prezentarea autorului sunt puse împreună calificarea sa drept „cel mai bun analist al statisticilor electorale”, poziția instituțională – „președintele secției de ecologie din Asociația internațională a sociologilor” –, dar și faptul că și-a făcut studiile la București sub îndrumarea lui Henri H. Stahl (Dogan, 1990a). Celelalte traduceri din 1990-1991 nu mai aduc vreo precizare semnificativă despre profilul lui Dogan: face excepție nota ce însoțește cel de-al șaselea – și ultimul – text tradus în revista condusă de N. Lotreanu, care menționa că autorul a fost „ignorant o viață întreagă din cauză că nici măcar o pagină scrisă de domnia sa n-a pătruns în țară până la Revoluție” (Dogan, & Pahre, 1991), sugerând astfel că împărtășise și el soarta amară a sociologiei gustiene.

Despre slaba cunoaștere a operei lui Dogan e vorba și într-una dintre rarele cronici ale cărților sale publicate în România: autoarea acesteia menționează că volumul despre economia mixtă pe care-l recenza era al doilea ce purta semnătura savantului francez, după cel din 1946 privind democrația parlamentară românească; în micro-portretul făcut autorului nu mai era, însă, vorba deloc despre relația sa cu sociologii români de dinainte de 1947, ci despre poziția sa de cercetător la CNRS, despre universitățile americane în care a fost invitat să predea și despre influența sa în asociațiile internaționale de sociologie și de științe politice (Furtună, 1993). Lucrarea scrisă împreună cu Pellasy e și singura referință din opera sa preluată în primul dicționar de sociologie apărut la noi, în articolul consacrat „sociologiei politice” (Zamfir, & Vlăsceanu, 2003). În treacăt fie zis, pentru unii dintre cei care l-au cunoscut, faptul că autorul francez se ocupa cu „sociologia statului” a împiedicat mult recepția sa²⁴.

Vizita la București din 1994 îi oferă lui Dogan posibilitatea de a se întâlni cu sociologii de la Universitatea din București și de la Institutul de Cercetare a Calității Vieții²⁵, dar și ocazia de a ține o conferință la Institutul Francez din București,

intitulată „Variatatea democrațiilor parlamentare”²⁶. El a acordat interviuri unui săptămânal, *Revista 22*, și unui cotidian nou lansat, *Ziua*: în primul dintre ele e înfățișat în chip eronat ca absolvent al unor studii de istorie și ca director al unui inexistent Consiliu Național de Cercetări în Sociologie (Dogan, 1994a), în vreme ce în al doilea sunt enumerate diversele sale afilieri la rețelele profesionale și faptul că a publicat 18 cărți și articole în alte 45 de volume colective (Dogan, 1994b). Deși era în general foarte reținut în comentariile politice, așa cum au remarcat interlocutorii săi²⁷, în interviurile acordate presei face trimiteri la actualitate, subliniind fie virtuțile unui sistem majoritar în două tururi și încrederea că generația născută în 1965-1970 va reclădi țara (Dogan, 1994a)²⁸, fie stereotiparea imaginii României în străinătate și nevoia de a documenta crimele regimului comunist (Dogan, 1994b). Trimiterile la sociologie sunt rare. Vizita la București a avut, totuși, o importanță simbolică pentru el și relația sa cu școala sociologiei interbelice: Nicolae Lotreanu își amintește că oaspetele nu a vrut să meargă la Roman, orașul în care se născuse, dar că înainte de a pleca din București „a meditat douăzeci de minute singur, așezat pe bordura mormântului lui Henri H. Stahl”²⁹.

Dacă acest episod a rămas unul privat, relația sa specială cu fostul profesor a ieșit la iveală pentru public în 2000, grație unui volum de interviuri – realizate în anii optzeci – cu Stahl, în care acesta îl menționa pe Dogan alături de Paul Cornea, Barbu Cămpina și Eugen Stănescu drept exemple de studenți cu care lucrase și care, după aceea, au făcut carieră strălucită, uneori în alte domenii. Pasajul merită citat integral: „Matei Dogan a șters-o din țară și a ajuns sociolog de mare reputație în străinătate. Este unul dintre marii experți în materie de statistică electorală. Reputat ca cel mai bun. Și în Federația Internațională de Sociologie există o secțiune de ecologie, el e președintele acestei societăți. Merge în America, merge în Italia...” (Rostás, 2000). Tot în 2000, *Revista de Cercetări Sociale*, care publicase deja, cu cinci ani mai devreme, traducerea unui studiu de-al lui Dogan (Dogan, 1995), alcătuiește un număr special consacrat savantului francez de origine română³⁰: e vorba despre cinci bucăți din opera sa traduse în română³¹, despre șapte studii consacrate operei sale³², ca și despre o masă rotundă, cu participarea a cinci sociologi – Ilie Bădescu, Ioan Mărginean, Nicolae Lotreanu, Dan Dungaciu și Cătălin Zamfir. Dacă primul îl înscria într-o sociologie ilustrată de „marea serie a «teoriilor formei fără fond»”, dacă Mărginean a reținut că Dogan era interesat de „insertia operei sale în societatea românească”, în vreme ce Lotreanu considera scrierile celui pe care-l tradusese cu zel „o punte (singura!) aruncată peste timp de sociologia românească interbelică pentru a întâlni cercetări actuale și fertile”, iar Dungaciu identifica o „amprentă de răsăritean”, C. Zamfir era tranșant: „Mattei Dogan este un eminent gustist”. Afirmatia era susținută de trei argumente: (a) Dogan a avut profesori din școala lui Gusti; (b) el a analizat „cvasi-monografic sistemul politic” și (c) „a reușit să actualizeze la nivel de vârf mondial o parte a viitorului sociologiei românești, ale cărei baze fuseseră puse de Școala de la București” (Bădescu *et al.*, 2010)³³.

Date publicate recent arată că, pe lângă Stahl, sub îndrumarea căruia studentul Dogan a lucrat din primăvara lui 1945 până în decembrie 1946, singurul savant apropiat de școala Gusti cu care a mai interacționat autorul *Analizei statistice a „democrației parlamentare” din România* a fost Sabin Manuilă (Preda, 2021). Întâlnirea celor doi a fost posibilă întrucât în 1943 Dogan a fost obligat să meargă la Institutul Central de Statistică: o știm dintr-o notă autobiografică datată 15 martie 1949 și aflată în dosarul său de la CNRS (Hoffmann-Martinot, 2021). Sabin Manuilă i-a primit acolo pe tinerii care urmau Colegiul pentru studenți evrei, scăpându-i astfel de corvoada unor munci obligatorii mult mai penibile la care îi silise mareșalul Antonescu (Cornea, 2013; Preda, 2020). Colegiul fusese organizat, începând din 1941, de către juristul Marcu Onescu, care a fost, de altfel, cel căruia Dogan îi datorează inițierea atât în sociologie, cât și în istoria doctrinelor politice (Preda, 2021).

În loc de încheiere

După 2000, referințele la autorul francez de origine română au devenit mult mai numeroase în câmpul științei politice românești decât în sociologia de la noi (Iancu, 2021). Rămân, însă, multe de lămurit din ambele perspective, pentru a depăși ceea ce primul său traducător remarca în necrologul pe care i l-a consacrat, și anume o „recuperare limitată” a operei lui Dogan, din pricina unor „orientări partizane sau chiar dihotomice” (Lotreanu, 2011). Redescoperit în țara sa de baștină, într-o perioadă în care sociologia a fost re-instituționalizată, iar știința politică a devenit o nouă disciplină universitară, comparatistul care a frecventat ambele comunități poate fi un reper în analiza relațiilor dintre cele două discipline, așa cum au fost ele „croită” în context românesc, dar și o sursă de inspirație pentru cei care, precum Dogan, consideră că sinteza lor e fecundă.

Anexă

Matei Dogan – „1 Mai 1947, la Paris”³⁴

1 Mai 1947 a fost sărbătorit de muncitorimea pariziană într-un cadru măreț, în cea mai frumoasă piață din lume, Place de la Concorde. În anii precedenți, proletariatul defila simbolic de la Place de la Bastille (revoluția 1789) până la Place de la République.

La ora 2 și jum. un milion de muncitori pornește într-un cortegiu uriaș în frunte cu personalitățile politice și sindicale, străbătând marile bulevarde ale Parisului și îndreptându-se spre Place de la Concorde, unde o mare de capete așteaptă pe manifestanți. O tribună de onoare tapisată în roșu este ridicată în fața Tuileriilor

pe frontonul căreia e scris: „Unirea poporului francez pentru apărarea libertăților republicane”. Megafoane puternice asigură o acustică perfectă.

Muncitorimea pariziană defilează

La ora 3 și jum. capul coloanei ajunge în Place de la Concorde, iar frunțașii socialiști, comuniști și sindicaliști iau loc în tribună. Defilarea e deschisă de comitetul Federației Senei a Partidului socialist S.F.I.O. în mijlocul căruia se află Marceau Pivert, de comitetul Senei al Partidului comunist și de comitetul sindical al regiunii pariziene; urmează redacțiile marilor ziare socialiste, comuniste și sindicaliste: *Le Populaire*, *L'Humanité*, *France Nouvelle*, *La Terre*, *Le Peuple* etc., Asociația Națională a familiilor de executați și masacrați, „Combatanții Spaniei Republicane”, Uniunea Franceză Universitară în frunte cu numeroși profesori de la Sorbona și de la alte instituții superioare ale Franței, Frontul Național în frunte cu Aragon etc.

Iată Comitetul Central al Tineretului Socialist, în bluze albastre și cu cravate roșii, cântând „Tânăra Gardă” și trezind furtuni de aplauze.

Apoi Asociația France-URSS, o delegație a muncitorilor greci cu o mare pancartă: „Poporul grec luptă eroic contra reacțiunii internaționale”.

Urmează „Uniunea tineretului republican”, în frunte cu comitetul său central care strigă: „La acțiune, nu discursuri”.

Malagambiștii la muncă

Cortegiul e compus din zece grupe. Primul grup îl formează tineretul. Zeci de mii de tineri defilează strigând: „*Les Zazous au travail*”, adică „malagambiștii la muncă”, „O meserie pentru fiecare tânăr!”, „Trăiască școala laică”, „Noi continuăm Franța” și purtând pancarte pe care se putea citi: „Salut tinerilor din întreaga lume”. După mai bine de o oră, grupul tinerilor face loc grupului metalurgiștilor.

La ora 4 și jum. defilarea este oprită. Imensul spațiu al pieței este inundat de sute de mii de parizieni care se apropie de tribună pentru a asculta glasul reprezentanților muncitorimii.

Primul ia cuvântul delegatul sindicatelor pariziene, Eugene Hénaff, care arată nemulțumirile prezente ale muncitorilor. Tot ceea ce spune Hénaff corespunde preocupărilor celor prezenți care confirmă prin aplauze. Un salut frățesc este trimis muncitorimii din Belgrad, Varșovia, București, Sofia etc. și în special celor din Grecia și Spania.

Unitate. Unitate!

Urmează la cuvânt Daniel Mayer, în numele Partidului socialist S.F.I.O., și care e primit cu strigăte: „Unitate, Unitate”. Fostul ministru socialist al muncii spune: „prezența mea la această tribună nu este oare o manifestare de unitate? Vă

mulțumesc pentru că mă primiți cu acest cuvânt frățesc”. După ce reamintește realizările survenite pe plan social de la 1 mai 1946, oratorul cheamă toată populația muncitoare la lupta începută de guvernul socialist omogen contra urcării prețurilor și pentru obținerea măririi nu a salariului nominal, ci a capacității reale de cumpărare a muncitorilor.

În numele partidului comunist

Apoi ia cuvântul Maurice Thorez, secretarul general al partidului comunist francez care vede în această manifestație un simbol al solidarității proletare: „altădată cortegiile noastre erau împinse spre periferie...”. Thorez exaltă curajul clasei muncitoare și aduce omagii „Parisului revoluționar”. El cere o democrație nouă care să repudieze războiul de cucerire și orice sistem de colonizare imperialistă. „În lupta noastră noi ne simțim solidari cu toți muncitorii grupați în Federația Sindicală Mondială” și lansează un apel pentru unirea tuturor muncitorilor sindicaliști, comuniști, socialiști, catolici, a tuturor republicanilor, care să se unească în comitete de vigilență.

Ultimul ia cuvântul Benoist Frachon, secretar general al Confederației Generale a Muncii.

Și apoi defilarea continuă în sunetele Internaționalei și ale Marseillezei. Toate cele 20 de arondismente ale Parisului își manifestă entuziasmul, un entuziasm civil, nu milităresc. Muncitorilor parizieni nu le place să defileze în ritm cadențat și aliniați.

Maturitatea proletariatului parizian

Proletariatul parizian e matur, știe ce vrea, el n-are nevoie de stimulente exterioare. Iată ce vrea Parisul muncitor: „Pace cu Vietnamul”, „Libertate deputaților malgași” (care au fost arestați), „Șah la de Gaulle!”, „Închisoare pentru traficanți”, „Unirea republicanilor contra puterii personale”, „Comitete de vigilență”, „Leneșii la muncă!” etc.

Orele se scurg și defilarea se accelerează. Trec delegațiile franceze și străine: portughezii strigă că Salazar e un asasin; grecii jură să continue lupta, la fel spaniolii republicani; vietnamezii recoltează aplauze pe tot parcursul; ungurii, polonezii, italienii etc. exprimă solidaritatea internațională a muncitorimii. Și printre șirurile muncitorilor se intercalează asociațiile democratice: Uniunea Femeilor Franceze, Uniunea Turistică, asociațiile sportive, asociațiile culturale, gruparea gardienilor de la Prefectura Poliției etc.

Un grup care la o încrucișare de bulevarde răspunde cu „trăiască de Gaulle” la strigătul manifestaților „de Gaulle la muzeu!” sunt înghițiți de mulțime.

Carele simbolice, drapelele roșii, pancartele dau un aspect pitoresc acestui cortegiu imens, care străbate centura de bulevarde ale Parisului, centura roșie a marii metropole prin tradiție revoluționară.

Note

¹ Cercetarea de față o completează pe cea realizată de Iancu (2021) și folosește interviuri și discuții realizate în ianuarie-februarie 2022) cu mai mulți sociologi români, cărora țin să le mulțumesc pe această cale: Nicolae Lotreanu, Ioan Mărgineanu, Marian Preda, Zoltán Rostás, Dumitru Sandu, Lazăr Vlăsceanu, Maria Voinea și Cătălin Zamfir. Primul și ultimul dintre autorii menționați mi-au acordat interviuri scrise sau online (v. infra, notele 6, 7 și 19), ceilalți mi-au oferit informații în cadrul unor conversații realizate prin telefon.

² Informația apare într-o scrisoare trimisă de către Dogan lui Henri H. Stahl pe 28 martie 1947 și inclusă de Zoltán Rostás în Stahl, 2015, 65-69.

³ Cealaltă gazetă care i-a eliberat o legitimație de jurnalist a fost *Ziarul Poporul*. Și aceasta, și cea de la *Libertatea* se află în arhiva Dogan gestionată de Fundația care-i poartă numele, prezidată în zilele noastre de Vincent Hoffmann-Martinot, căruia îi mulțumesc pentru sprijinul acordat în documentare. Reproducem în anexă articolul din *Libertatea* din 22 mai 1947: el nu a fost semnalat până acum între publicațiile savantului. Dogan publicase în același ziar, în septembrie 1946, un alt articol, pe care l-am reprodus în Preda, 2021, 200-202.

⁴ E vorba despre titlul Dogan, & Narbonne (1955), citat în secțiunea de „sociologie politică” a bibliografiei cuprinse în Aluaș, & Drăgan, 1971, 844.

⁵ Atunci când face acest anunț într-o notiță nesemnăată pe p. 7 a ediției sale din 6 iunie 1994 [an II, nr. 419], intitulată „Mattei Dogan, membru de onoare al Academiei Române”, *Cronica română* nu precizează că alegerea fusese făcută în 10 noiembrie 1992 [Dogan, 1994a], ci afirmă că el fusese cooptat în Academie „începând de săptămâna trecută”.

⁶ Precizare făcută de către Cătălin Zamfir în cadrul interviului video pe care mi l-a acordat pe 18 ianuarie 2022 – citat în continuare Zamfir, 2022.

⁷ Observație făcută de către Nicolae Lotreanu în cadrul unui prim interviu scris pe care mi l-a acordat pe 13 ianuarie 2022 – citat în continuare Lotreanu, 2022a.

⁸ Cf. Zamfir, 2022 și Lotreanu 2022a.

⁹ În 1992, în afară de M. Dogan, au mai fost primiți alți cinci savanți de origine română, dintr-un total de 27 de membri de onoare din străinătate cooptați în acel an: arheologul Dinu Adameșteanu, imunologul Constantin Atanasie Bona, dirijorul Sergiu Celibidache, filologa Alexandrina Cernov și inginerul Ion Incuț – cf. Academia Română, 1996, 50-54.

¹⁰ Cf. Lotreanu, 2022a.

¹¹ Informație de la Silvia Marton, membră în Consiliul de administrație al Fondation Mattei Dogan.

¹² Cf. Lotreanu, 2022a.

¹³ Rostás Zoltán deține cinci asemenea scrisori – încă inedite – schimbate de Dogan și Stahl în perioada 1976-1979. Ele sunt citate în Preda, 2022.

¹⁴ Scrisoarea lui M. Dogan către H. H. Stahl se află în posesia lui Dumitru Sandu, căruia îi mulțumesc pentru că mi-a îngăduit s-o consult și s-o citez. Scrisoarea e datată 9 august 1990.

¹⁵ E vorba despre Dogan (1990a), despre Dogan (1990b) și despre Dogan (1991a).

¹⁶ E vorba despre Dogan (1991b), despre Dogan, M. și Pelassy, D. (1990-1991), ca și despre Dogan, M. și Pahre, R. (1991). Dintre toate articolele indicate aici și la nota anterioară, doar Dogan (1991b) și Dogan și Robert Pahre (1991) au indicații despre numele traducătorilor: N. Liana în primul caz, respectiv Laura Lotreanu în al doilea. Celelalte au fost traduse de N. Lotreanu, care a făcut și corectura generală – cf. Lotreanu, 2022a.

¹⁷ Formula citată e adoptată începând de la numărul 4, primele trei fiind publicate sub formula „revistă independentă de gândire socială și politică”.

¹⁸ În redacția de la *Alternative* intră, începând de la nr. 10 (apărut pe 25 mai 1990) doi foști colaboratori ai *Erei Socialiste* – Aristide Cioabă și Armand Oprea. În paginile revistei mai publică articole alți patru autori care colaboraseră și cu fosta gazetă a PCR în ultimele luni ale dictaturii: Cristian Ionescu, Vasile Popescu, Aurel Ghibuțiu și Ion Zară.

¹⁹ Informație de la Nicolae Lotreanu în cadrul unui al doilea interviu scris, pe care mi l-a acordat pe 1 februarie 2022 – citat în continuare Lotreanu, 2022b.

²⁰ Fragmentul citat e extras dintr-un text fără titlu publicat pe pagina 2 a primului număr al revistei *Alternative*, ieșit în ianuarie 1990.

²¹ În comitetul editorial de la *Sfera politicii*, condus de Stelian Tănase, au fost cooptați Ghiță Ionescu, Vladimir Tismăneanu, Dorin Tudoran, Călin Anastasiu și Dan Oprescu.

²² În nr. 3 (25 feb. 1990) din *Alternative* era publicat un interviu – realizat de către Armand Oprea, unul dintre foștii colaboratori ai *Erei socialiste*, cu un deputat socialist portughez, Edmundo Pedro (sub titlul „Urez poporului român să clădească o adevărată democrație!”, pp. 28-29), ca și un articol al lui John K. Galbraith, „De ce dreapta nu are dreptate?”, tradus după *The Guardian* din 26 ianuarie 1990 (idem, pp. 22, 31-32). *Alternative* asuma și o opțiune clară pentru Frontul Salvării Național – vezi articolul semnat A.R.O., sub titlul „Spre alegeri libere”, în numărul 7 al revistei, apărut pe 10 aprilie 1990, p. 3. În nr. 11-12 din iunie era criticată demonstrația anticomunistă din Piața Universității.

²³ Fragment dintr-o notă semnată cu inițialele N.L. care însoțește articolul Dogan, M. și Pahre, R. (1991).

²⁴ Cf. Zamfir, 2022.

²⁵ Cf. Lotreanu, 2022a și Zamfir, 2022.

²⁶ Informație publicată în rubrica „Agenda culturală” din *România liberă*, serie nouă, nr. 1269, 1 iunie 1994, p. 14. În scrisoarea către Stahl din vara lui 1990, Dogan pomenea proiectul unor conferințe „sub auspiciile Quai d’Orsay”.

²⁷ Au subliniat acest lucru în discuțiile pe care le-am avut nu doar N. Lotreanu și C. Zamfir, ci și L. Vlăsceanu și I. Mărgineanu.

²⁸ O notă care însoțește acest interviu preciza că Dogan ar fi participat și la o conferință intitulată „Reconcilierea națională”, organizată la Facultatea de Drept, pe 3 și 4 iunie 1994. Nu am găsit nimic despre această reuniune.

²⁹ Cf. Lotreanu, 2022a, care menționează că Dogan a mai vizitat în acele zile mănăstirea Corbeanca și Casa Poporului.

³⁰ Sumarul poate fi consultat la adresa <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=53> [accesat pe 4 februarie 2022].

³¹ E vorba despre articole care tratau chestiunea paradigmatelor în științele sociale, locul sociologiei în cadrul științelor sociale, problema marginalității, cea a elitelor și cea a orașelor-gigant.

³² Studiile erau semnate de Mihai Dumitru, Mihai Milca, Radu Baltasiu, Gabriel Jderu, Filip Mihai Alexandrescu, Simona Vonica și Corina Pantelimon. Lor li se adăugau o schiță biografică și o amplă bibliografie.

³³ În 2001, Dogan e inclus într-o mică enciclopedie despre sociologii români, editată de Ștefan Costea, autorul notiței fiind Florin Tănăsescu, care îl descrie, de fapt, ca „sociolog, politolog” și-i atribuie studii la o inexistentă „Facultate de Litere și Drept” (Costea, 2001, 162-163). Peste un deceniu și jumătate, Cătălin Zamfir îl include în „sociologia gustiană subterană” – v. Zamfir, & Filipescu, 2015, 67.

³⁴ Articol publicat inițial în *Libertatea*, organ al Partidului Social-Democrat din România, anul IV, nr. 824, 22 mai 1947, pp. 1 și 3.

Bibliografie

- Academia Română (1991). *L'Académie Roumaine à son 125e anniversaire*. București: Editura Academiei Române.
- Academia Română (1996). *Anuar 1995*. București: Editura Academiei Române.
- Aluș, I., & Drăgan, I. (1971). *Sociologia franceză contemporană. Teorie-Metodologie-Tehnici-Ramuri*. (Antologie întocmită de Aluș, I., & Drăgan, I.) București: Politică.
- Apolzan, L. (1991). Sfârșitul tragic al Școlii sociologice de la București (Interviu de Nichițelea, P.), *Alternative*, 2(26) (25 ianuarie), 20-21.
- Bădescu, I., Dungaciu, D., Lotreanu, N., Mărginean, I., & Zamfir, C. (2010). Personalitatea lui Mattei Dogan în sociologia românească (masă rotundă), *Revista de Cercetări Sociale*, 7(1-2), 73-78.
- Cornea, P. (2013). *Ce a fost – cum a fost / Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*. Iași: Polirom.
- Costea, Ș. (coord.) (2001). *Sociologi români. Mică enciclopedie*. București: Expert.
- Dogan, M. (1947). 1 Mai 1947, la Paris, *Libertatea*, IV, 824 (22 mai), 1, 3.
- Dogan, M. (1990a). Despre partide și jocul electoral. Imitarea democrației, *Alternative*, 6, (30 martie), 27-29, & 7 (10 aprilie), 10-11.
- Dogan, M. (1990b). Selecția miniștrilor în democrațiile pluraliste, *Alternative*, 17-18 (septembrie), 32-34, & 19-20 (octombrie), 21-23.

- Dogan, M. (1991a). Gigantismul urban: 320 de metropole, *Alternative*, 2(26) (25 ianuarie), 13-15, & 5(29) (martie), 24-25.
- Dogan, M. (1991b). Cum a evitat Franța războiul civil, *Alternative*, 3(27) (februarie), 8-14, & 4(28) (martie), 8-13.
- Dogan, M. (1994a). Reprezentarea proporțională favorizează extremismul și polarizarea (interviu consemnat de C. Țucu), *Revista* 22, V, 23(226) (8-14 iunie), 10.
- Dogan, M. (1994b). De ce nu se face nimic? (Interviu consemnat de L. Lotreanu), *Ziua*, I(14), (30 iunie), 7.
- Dogan, M. (1995). Dansul electoral în România interbelică, *Revista de cercetări sociale*, 4, 3-23.
- Dogan, M. (1997). *Scrisoare către Ioan Mihăilescu*. Arhiva Dogan, FMSH - Paris, 5 iulie.
- Dogan, M. (1999). *Sociologie politică. Opere alese* (Traducere de Lotreanu, L., & și Lotreanu, N.). București: Alternative.
- Dogan, M. (2010). *Comparații și explicații în știința politică și în sociologie* (Ediție îngrijită și prefață de Preda, C., & Ionașcu, A., traduceri de Băluță, I, & Ivan, R. etc.). Iași: Institutul European.
- Dogan, M., & Narbonne, J. (1955). *Les Françaises face à la politique. Comportement politique et conditions sociales*. Paris: Armand Colin.
- Dogan, M., Pahre, R. (1991). Noile științe sociale, *Alternative*, 15-16 (39-40) (august), 10-11, & 17-18 (41-42) (septembrie), 10-12.
- Dogan, M., & Pahre, R. (1997). *Noile științe sociale: interpenetrarea disciplinelor* (Traducere de Lotreanu, N.). București: Alternative.
- Dogan, M., & Pelassy, D. (1990-1991). Economia mixtă: jumătate capitalistă, jumătate socialistă, *Alternative*, 21-22 (noiembrie), 3-5, & 23-24 (decembrie), 28-31, & 1 (25) (ianuarie), 14-16.
- Dogan, M. și Pelassy, D. (1992). *Economia mixtă: jumătate capitalistă, jumătate socialistă* (Traducere de Lotreanu, N.). București: Alternative.
- Dogan, M., & Pelassy, D. (1993). *Cum să comparăm națiunile: sociologia politică comparativă*. (Traducere de Lotreanu, L.) București: Alternative.
- Drăgan, I. (coord.) (1979). *Orientări, tendințe, probleme în sociologia contemporană. Culegere de texte din sociologia mondială*. București: Universitatea din București, Facultatea de Istorie și Filozofie, Centrul de Cercetări Sociologice, Tipografia Universității din București.
- Drăgan, I. (coord.) (1985). *Sociologie. Îndrumar teoretic și practic*. București: Universitatea din București, Facultatea de Istorie și Filosofie, Catedra de economie politică și sociologie, Colectivul de sociologie.
- Drăgan, I., Tonoiu, V., & Bădescu, I. (1986). *Interdisciplinaritatea și științele umane*. (Studiu introductiv de Drăgan, I. și traducere de Bădescu, I.) București: Politică.
- Furtună, C. (2013). Mattei Dogan, Dominique Pellasy, Economia mixtă: jumătate capitalistă, jumătate socialistă, București, Editura Alternative, 1992. *Sociologie Românească*, 4(3), 357-359. Disponibil la https://revistasociologieromaneasca.ro/sr/article/view/1993_3_furtuna. Accesat la 3 februarie 2022.
- Hoffmann-Martinot, V. (2021). L'itinéraire de Mattei Dogan, sociologue cosmopolite de la politique, în M. Dogan, *Pionnier de la recherche comparative internationale en sciences sociales*, Paris, Franța: Fondation Maison des Sciences de l'Homme, 13-14 decembrie.

- Iancu, A. (2021). Continuité et sélectivité dans la réception „roumaine” de Mattei Dogan, în M. Dogan, *Pionnier de la recherche comparative internationale en sciences sociales*, Paris, Franța: Fondation Maison des Sciences de l’Homme, 13-14 decembrie.
- Larionescu, M. (1990). Fondatorul școlii românești de sociologie, *Alternative*, 2 (10 februarie), 22.
- Lotreanu, N. (2011). In memoriam: Mattei Dogan, *Sociologie Românească*, 9(1). Iași: Institutul European, 154-156.
- Mihăilescu, I. (1997). *Scrisoare către Mattei Dogan*. Arhiva Dogan, FMSH – Paris, 27 iunie.
- Mihăilescu, I., & Rostás, Z. (2007). *Dialog neterminat*. București: Curtea Veche.
- Preda, C. (2020). Descoperiri recente privitoare la biografia și scrierile lui Mattei Dogan (1920-2010), în A. Cioflâncă, (ed.), *Discurs și violență antisemită în România modernă*, Revista de Istorie a Evreilor din România, 4-5(20-21), 2019-2020. București: Hasefer, 197-205.
- Preda, C. (2021). Le premier livre de M. Dogan: sources intellectuelles, contexte politique et cadre biographique, în M. Dogan, *Pionnier de la recherche comparative internationale en sciences sociales*, Paris, Franța: Fondation Maison des Sciences de l’Homme, 13-14 decembrie.
- Preda, C. (2022). Un student al lui Henri H. Stahl: Matei Dogan în 1945-1946, *Transilvania 1-2* (în curs de apariție).
- Rostás, Z. (2000). *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl*, București: Paideia.
- Stahl, H.H. (1990). Renaște sociologia (Interviu realizat de Nichițelea, P.), *Alternative*, 7, 10 aprilie, 4.
- Stahl, H.H. (2015). *Epistolar monografist* (Ediție de Rostás, Z.). București: Paideia.
- Universitatea din București (2022). *Personalități care au primit titlul de Doctor Honoris Causa din partea Universității din București*. Disponibil la <https://unibuc.ro/despre-ub/istoric/doctor-honoris-causa/>. Accesat pe 2 februarie 2022.
- Zamfir, C., & Filipescu, I. (coord.) (2015). *Sociologia românească: 1900-2010. O istorie socială*, București: Eikon
- Zamfir, C., & Vlăsceanu, L. (eds.) (2003). *Dicționar de sociologie*. București: Babel.